

ВСТУП

Одним із основних завдань логопедичної служби в школі є допомога учням, що мають недоліки мовлення і, внаслідок цього, не встигають у навчанні.

Поряд з патологією усного мовлення існують і порушення писемного мовлення. За чинним "Положенням про логопедичні пункти", 75 % усіх учнів, що займаються на логопедичному пункті, мають становити школярі, у яких виявлені порушення письма та читання обумовлені фонетико-фонематичним недорозвитком або нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення.

За останніми дослідженнями у 50 % учнів допоміжних шкіл і 3–5 % учнів масових шкіл наявні порушення писемного мовлення; у школах для дітей з важкими порушеннями мовлення та ЗПР — 20 %. У хлопчиків ці порушення зустрічаються у 4–6 разів частіше, ніж у дівчаток.

Проаналізуємо причини. У більшості дітей з порушеннями читання і письма (дислексія і дисграфія) пренатальний, натальний, постнатальний періоди протікають несприятливо:

- патологія вагітності й пологів (токсикоз вагітності, недоношеність, стрімкі пологи, акушерські ускладнення, асфіксія);
- патологічна спадковість (труднощі в навчанні батьків, дислексія (25 %), психічні захворювання).

Нерідко до цього у постнатальному періоді додаються травми голови або "ланцюжок" соматичних та інфекційних захворювань. Порушення читання та письма стають супутніми в дітей з мінімальною мозковою дисфункцією, затримкою психічного розвитку, важкими порушеннями усної мови, церебральними паралічами, порушеннями слуху, зору, у розумово відсталих дітей. Отже, ці вади є складовою частиною складних мовних та нервово-психічних порушень. З клінічної точки зору порушення читання і письма у дітей із збереженим інтелектом — це один із видів затримки психічного розвитку, який проявляється через надзвичайно низькі можливості засвоєння навичок читання і письма.

А от В.І. Бельтюков акцентує увагу на анатомо-фізіологічні особливості дітей з дислексією і дисграфією, зазначаючи, що дитина неправильно чує зву-

Види дисграфії.

Дітяк К.С.

Діалог.

Пором в лісі восени
 Дерева ми дають на селю
 пожежним саця у метя
 Під кушем задовбав змб.
 На його шапці грамашвея
 друсі. Ратман замрідям
 ері цске. На сімьку вейсов
 мось. Він збек долудзі.

Найбільш елементи артикуляторно-
 акустичної дисграфії.
 В усному мовленні у цієї
 дитини дисграфія в
 виді звукової.

участь різні аналізатори: мовнослуховий, мовноруховий, зоровий, загально-руховий, між якими наявний тісний зв'язок. Письмо тісно пов'язане з процесом усного мовлення і здійснюється тільки на основі достатньо високого рівня його розвитку.

Розглянемо, на які операції поділяється процес письма.

А. Р. Лурія виділяє наступні операції письма.

1) *Письмо починається з задуму.* Людина подумки складає план висловлення, його послідовність. Збереження задуму сприяє гальмуванню усіх сторонніх тенденцій — забігання вперед, повторів тощо.

2) *Аналіз звукової структури слова.* Він здійснюється спільною діяльністю мовнослухового і мовнорухового аналізаторів. На початкових етапах оволодіння навичками письма велика роль відводиться проговорюванню. Воно допомагає уточнити характер звука, відрізнити його від схожих звуків, визначити послідовність звуків.

3) *Зіставлення виділеної зі слова фонемі з певним зоровим образом букви.* Для точного розрізнення графічно схожих букв необхідний достатній рівень сформованості зорового аналізу і синтезу, просторових уявлень. Аналіз і порівняння букви не є для першокласників простим завданням.

4) *Моторна операція процесу письма, тобто відтворення з допомогою рухів руки зорового образу букви.* По мірі написання букв і слів, кінематичний контроль підкріплюється зоровим контролем, читанням написаного.

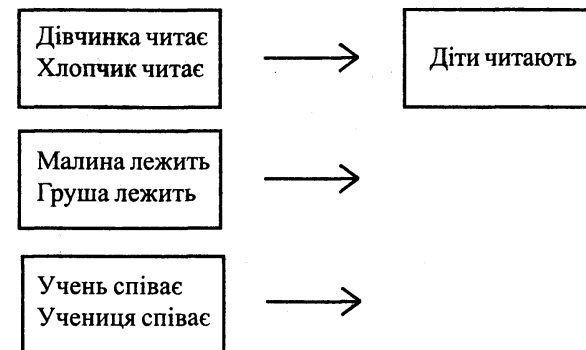
Процес письма в нормі здійснюється на основі достатнього рівня сформованості певних мовних і немовних функцій: слухової диференціації звуків, правильної їх вимови, мовного аналізу і синтезу, сформованості лексико-граматичної сторони мовлення, зорового аналізу і синтезу, просторових уявлень.

Несформованість будь-якої з вказаних функцій може визвати порушення процесу оволодіння письмом — **дисграфію**, яка є основним видом порушення писемного мовлення учнів. До цих порушень належить і **аграфія** — тобто повна нездатність до засвоєння процесу письма.

В масовій школі спостерігається лише дисграфія, тобто порушення письма, обумовлене фонетико-фонематичним недорозвитком або нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення.

На початку навчального року проводилося обстеження учнів 2–3 класів загально-освітньої школи. Серед 245 учнів виявлено 35 дітей з порушенням писемного мовлення різного ступеня і походження. А серед 6-ти класів першокласників (150 учнів) було виявлено 32 дітей з нествореними передумовами для успішного

4. Замінити одним реченням.

— Як зв'язані між собою ці слова? В чому узгоджуються? Від чого залежить число слова-дії? (від числа слова-предмета).

5. Утворіть словосполучення.

Кіт	спало
дитина	спав
сонце	спала

— Чому ви утворили саме так? (для цього необхідно поставити запитання від □ до Δ)

— Виділіть значення дієслів.

Отже, в мин. часі слова-предмети (□) і слова-дії (Δ) узгоджуються і в роді.

6. Склади словосполучення, визначивши рід слова-предмета.

Ріка, море, хвиля, озеро, океан.

Шуміла, шуміло, шумів.

7. Складання речень за сюжетними малюнками та схемою □ → Δ, Δ → □.

8. Складання словосполучень за індивідуальними картками.

I. МЕТОДИКА ВИЯВЛЕННЯ ПОРУШЕНЬ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ

Для того, щоб логопеду правильно спланувати корекційну роботу з учнями-дисграфіками, необхідно знати вид і причини порушення. Це виявляється у ході логопедичного обстеження.

Диференційована логопедична діагностика — важливий розділ логопедичної роботи. Своєчасні корекційні заходи розвивають мовленнєву діяльність у дітей та попереджують вторинні порушення інтелекту, зумовлені певними мовними вадами. Практика свідчить, що корекційні заходи менш ефективні, якщо їх розпочати запізно. Тому розробка методів ранньої діагностики дисграфії та дислексії набуває особливої ваги.

Т. В. Пічугіною була розроблена методика раннього виявлення схильності до порушень письма і читання у дошкільників і учнів-першокласників. Обстеження проводиться під час гри, не потребує спеціального обладнання і триває 5–8 хв. Ця методика дає змогу взяти на облік дітей з високим ризиком виникнення дисграфії і розпочати відповідну роботу, що має на меті запобігти цій ваді.

Первинне обстеження на початку навчального року (у вересні) учнів 2–4-их класів проводиться на основі аналізу письмових робіт учнів, у ході якого аналізуються допущені помилки.

ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕЦИФІЧНИХ ПОМИЛОК НА ПИСЬМІ ДІТЕЙ-ДИСГРАФІКІВ

1. Помилки на рівні букви і складу.

а) *Пропуск букв і складів.* Це означає, що учень не розрізняє в складі слова всіх звукових компонентів (наприклад, лжі — лижі).

Пропуск двох і більше букв — наслідок більш грубого порушення звукового аналізу, що призводить до викривлення і спрощення структури слів (наприклад, бт — брат).

б) *Заміна букв.* Вказує на те, що учень виділив у складі слова певний звук, але для позначення його вибрав невідповідну букву. Це свідчить про:

— нестійкість співвідношення фонем з графемою, коли не зміцнився зв'язок між значенням і зоровим образом букви;

— Як позначаємо на схемі твердий приголосний? М'який? Голосний? Запишіть склади у 2 рядки.

— • ня, ля, ря

— о на, ла, ра і т. д.

— Скласти звукову схему слова (слів)

Малятко, дятел, няня.

— Перфокарти — вставити букву я чи а.

— Диференціація [я] — [а].

Записати назви малюнків у 2 колонки і пояснити свій вибір

— •

цап, садок,

масло, лак,

дах.

— •

сяйво, дятел,

зяблик, няня,

м'ясо.

З одним із слів 2-ої колонки скласти речення і записати його.

— Картки з індивідуальними завданнями. Спишіть речення. Замість крапок у словах вставте пропущені склади.

1. Бі • лілія — лікарська рослина.

2. Цілий мі • ць тривала косови.

3. У мого діду • бі • хати росте вишневий • док (і ін.).

IV. Підсумок.

1. Про що ми говорили сьогодні на занятті?

2. До якого ряду належить ця буква? (до другого).

3. Для чого використовуються букви 2-го ряду? (для позначення приголосних на письмі).

4. Перевірка виконання письмових робіт та оцінювання учнів за роботу на занятті.

КОНСПЕКТ ЗАНЯТТЯ (III етап)

Тема. УЗГОДЖЕННЯ ІМЕННИКА З ДІЄСЛОВОМ У ЧАСІ І РОДІ (минулий час)

□ —> △

Мета: уточнити знання дітей про те, як узгоджуються іменники і дієслова у словосполученні виду □ —> △; корегувати увагу, процеси узагальнен-

— нечітке розрізнення звуків, що мають акустично-артикуляційну подібність;

— нечітке розрізнення букв, що мають схожість в написанні.

в) *Змішення букв.* Коли один і той самий звук позначається на письмі то правильно, то помилково. За акустично-артикулярною подібністю розрізняють такі види змішень:

— дзвінки і глухі парні приголосні в чіткій позиції: д — т, з — с і т. д. (наприклад, тавно — давно);

— задньоязикові приголосні: г — к, г — х (наприклад, ховориш — говориш);

— сонорні приголосні (либа — риба);

— свистячі і шиплячі приголосні: с — ш, з — ж (скажав — сказав);

— африкати: ч — щ, ч — ц, ц — т (наприклад, цікати — тікати);

— за оптико-кінематичними ознаками: *о — а, б — д, и — у,*

п — т, х — ж, ї — р, л — м. У цих замінах привертає увагу співпадання написання і елемента букв, що змішуються. Написавши і елемент букви, дитина не змогла далі диференціювати рухи руки у відповідності із задумом, невірною передала кількість однорідних елементів (*л — м*), або помилково вибрала наступний елемент (*и — у*).

г) *Перестановка букв і складів* — є вираженням труднощів аналізу послідовності звуків у слові. Складова структура при цьому може зберігатися (мелетик — метелик).

г) *Вставка голосних букв.* Спостерігається, як правило, під час збігу приголосних (тигир).

2. Помилки на рівні слова.

До них призводять труднощі аналізу і синтезу мовлення, неможливість виділити в мовному потоці стійкі мовні одиниці:

а) *окреме написання частин слова* (б рат);

б) *написання разом службових слів з самостійними* (влісі) або *двох самостійних слів* (ідедощ);

в) *помилки, що пояснюються труднощами морфологічного аналізу і синтезу:*

— при чергуванні (кіт — кіти);

— при творенні прикметників від іменників (хвіст лисиці — лисиний).

— Які слова можуть вирости з слова-кореня — дуб?

Дубок, дубовий, дубняк. (Словникова робота.).

Логопед чіпляє картки зі словами на гілки.

— Яка спільна частина в цих словах?

Це їх корінь (дуб).

— Запишіть ці слова. Корінь позначаємо червоним олівцем.

2. — Що це? (Калина). Що ви знаєте про калину? Який корінь в цьому слові? Назвіть слова з таким коренем (калінонька, калиновий).

Слова, які мають спільний корінь, — це спільнокореневі слова.

3. *“Казка про сніговика”.*

— Послухайте казку і запам’ятайте спільнокореневі слова.

Сніговик жив у Сніговому королівстві. В нього була своя срібляста снігова хатинка. А поруч жила чарівна Снігуронька. Сніговик і Снігуронька полюбили дивитись, як з неба падає легкий, пухнастий, білий сніг. А ось підсніжників вони ніколи не бачили, бо в Сніговому королівстві ніколи не було весни.

— Отже, пригадайте спільнокореневі слова, які ви запам’ятали.

(У ході називання логопед чіпляє картки зі словами на дерево).

— З якого слова виросло це дерево?

— Як назвемо слово “сніг”? (Корінь).

Прочитайте спільнокореневі слова до слова сніг. Запишіть їх і виділіть корінь.

— То які слова ми називаємо спільнокореневими?

4. Завдання на розвиток уваги.

— Я читаю слова, ви записуєте їх по пам’яті і виділяєте корінь.

Син, синок, синівський.

Дерево, деревце, дерев’яний, задерев’янів.

— Прочитайте слова. Яка в них спільна частина? Як вона називається?

— Що означає кожне слово?

5. Хвилинка відпочинку.

ГРА “ХТО БІЛЬШЕ НАЗВЕ СПІЛЬНОКОРЕНЕВИХ СЛІВ”

Логопед називає слово, а діти утворюють від нього спільнокореневі слова. За кожне вірно назване слово діти отримують фішки. Хто здобуде найбільше фішок — переможець.

Мило, риба, сад.

6. Робота з індивідуальними картками. Відшукайте у текстах спільнокореневі слова. Випишіть їх, позначте корінь (∩).

Наприклад: Лікар працює у лікарні. Він лікує хворих людей ліками.

7. Робота над реченнями.

Логопед показує сюжетні малюнки, діти складають речення із спільнокореневими словами.

На основі результатів проведеного обстеження логопед визначає діагноз.

За класифікацією, в основі якої лежить несформованість певних операцій процесу письма, що була розроблена кафедрою логопедії ЛДПІ ім. Герцена, розрізняють такі види дисграфій:

1) *Артикулярно-акустична* — в основі якої лежить відображення неправильної вимови на письмі, опора на неправильне вимовляння. Вона виявляється у замінах і пропусках звуків в усному мовленні і відповідних букв — на письмі (додаток №2).

2) *Акустична дисграфія* — на основі порушення диференціації фонем. Вона виявляється в замінах букв, що відповідають фонетично близьким звукам при правильній вимові. Частіше за все замінюються букви, що означають звуки:

- свистячі й шиплячі;
- дзвінки й глухі;
- африкати й компоненти, що входять до їх складу.

Цей вид дисграфії виявляється в неправильному позначенні м'якості приголосних на письмі внаслідок порушення диференціації твердих та м'яких приголосних. Частими помилками є заміни голосних навіть в наголошеній позиції (е — и, о — у) (додаток 4).

3) *Дисграфія на основі порушення мовного аналізу і синтезу*. Недорозвиток мовного аналізу і синтезу виявляється на письмі у викривленні структури слова і речення. Найбільш характерні помилки: пропуски голосних; перестановка та дописування букв; пропуски, дописування та перестановка складів; написання слів разом (наприклад, прийменників зі словами); окреме написання частин слова (додаток № 4).

4) *Аграматична дисграфія*, що пов'язана з недорозвитком аграматичної будови мовлення, морфологічних і синтаксичних узагальнень. Аграматизми на письмі виявляються у спотворенні морфологічної структури слова, заміні префіксів і суфіксів, порушенні конструкцій речень і узгодження в них (додаток № 3).

5) *Оптична дисграфія*, що пов'язана з розвитком зорового гнозису, аналізу і синтезу просторових уявлень і виявляється в замінах і спотвореннях букв на письмі.

Замінюються букви:

- які складаються з однакових елементів, що по-різному розміщуються в просторі (*б* — *д*);
- які містять однакові елементи, але відрізняються додатковими (*л* — *ш*, *к* — *т*);

3) Співставити букву з образом букви (домалювати букву “б” до білки).

білка — тварина.

4) Викласти букву “бе” з мотузки.

5) Написати 1 рядок великої і малої букви Б, б.

IV. Робота над буквою “де” і відповідним звуком [д].

1) Вимовити перед дзеркалом [д], правильно артикуючи (фіксувати увагу на положенні язика [д]).

2) Зоровий образ букви.

дятел — пташка.

Поясніть, чому дятел має міцний довгий дзьоб. А хвіст? (*Щоб триматись на дереві*).

3) Написати 1 рядок великої і малої букви Д, д.

V. Диференціація [б] — [д].

1. Запис складів під диктовку.

Ба — да, ада — аду, аби — або, бра — дло, зба — зда.

2. Вставити в слова пропущені букви (перфокарта).

3. Замінити символи буквами. Записати.

о рота, по руга, по ачити, у ильник, і , о авити.

4. Робота зі словами-паронімами.

“Мама з бочками пішла на прогулянку”.

бочки

дочки

5. Прочитати записані на дошці речення, підіймаючи картку з буквою, яку потрібно писати в словах речення.

Лі ● а і ● орис ● ачили в ● уплі ● ілку. Воло ● і на ● ень наро ● ження по ● а-рвали котика ● арсика.

II. СПЕЦИФІКА І ОСНОВНІ НАПРЯМКИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-ДИСГРАФІКАМИ

При плануванні логопедичних занять з учнями щодо подолання вад писемного мовлення необхідно враховувати загальнодидактичні і специфічні принципи. Серед загальнодидактичних на перше місце висувуються принципи: свідомість і активність учнів в процесі навчання, систематичність і послідовність, наочність і доступність. На основі цих принципів будується вся система логопедичного впливу.

У той же час використання ряду розроблених в логопедії положень надає їм специфічну корекційну спрямованість. Так, враховуючи загальні закономірності мовлення в процесі розвитку дітей-логопатів, необхідно використовувати усне мовлення логопеда не лише в якості зразка правильного, виразного мовлення, але і як засіб підготовки дітей до наступної активної мовної діяльності. З цією метою на кожному занятті логопед повинен звертати увагу дітей на особливості вживання граматичних форм, лексичних засобів, інтонацій. Подібна організація свідомих спостережень збагачує і розвиває пасивне мовлення школярів, сприяє уточненню і активізації наявних в них уявлень.

Щоб розвивати пізнавальну активність учнів, на логопедичних заняттях доцільно використовувати (особливо на I-их заняттях) найбільш легкий і цікавий матеріал. Добрий ефект дає використання при цьому різноманітного наочного і роздаткового матеріалу.

Не менш важливо пам'ятати про необхідність постійно розвивати мовну активність дітей. Оскільки більшість дітей-логопатів, особливо із загальним недорозвитком мовлення, відрізняються зниженою комунікабельністю, на логопедичних заняттях слід створювати ситуації, що стимулюють активне мовне спілкування учнів як з приводу різних організаційних моментів, так і з приводу навчальних дій, які вони виконують. В процесі занять логопед формує ті види мовленнєвої діяльності, які адекватні завданням диференційованої комунікації. Мова йде про продукування розгорнутих суджень і висновків. Таким чином заповнюються прогалини і здійснюється подальше удосконалення комунікативних і узагальнюючих функцій мовлення.

КОНСПЕКТИ ЗАНЯТЬ (I етап)

Тема. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ [Ж] — [Ш]

Мета: розвивати навички порівняння; співставляти звуки за артикуляцією, виділяти спільне і різне; закріпити знання ознак дзвінкості й глухості; корегувати фонематичний аналіз і синтез.

Обладнання: букви “ж”, “ш”, “Поїзд”, картки з малюнками на звуки; картки з індивідуальними завданнями, слова-пароніми, перфокарти.

Хід заняття

I. Оргмомент. Казка “Про глухі та дзвінки приголосні”.

II. Співставлення звуків за артикуляцією.

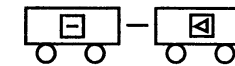
1) [ш] голосові зв'язки розімкнені [ж] голосові зв'язки зімкнені
шепіт, глухий голос, дзвінкий

2) Розвиток фонематичного слуху: підняти відповідну картку з буквою “ш” чи “ж”, коли почуєте слова з відповідними звуками [ж], [ш].

Шуба, рязанка, нажива, товариш, нижній, пляшка, жолудь, шайба.

III. Диференціація [ж] — [ш] в словах, словосполученнях, реченнях.

1. Гра “Хто де їде?”

В учнів предметні малюнки, в назвах яких є відповідні звуки. Діти називають малюнки і складають їх у відповідні вагони.

2. Вставити потрібні букви в перфокарти.

3. Запам'ятати і записати слова з [ш] — .

Жито, шина, шепіт, сажса, ніж, шуба

4. Запам'ятати і записати слова з [ж] — .

Кожух, шовк, багаж, шишки, жало.

5. Замінити символи буквами.

рі є, ле и , ло ка, кі ка, ту и .

6. Запис словосполучень з комплектуванням.

Шовковий жилет

смішний їжак

вправи зі звукового аналізу кожного слова з уточненням його значення і вправами з письма і читання.

5) *Розвиток граматичних навичок.* Основне завдання цього етапу — робота над розумінням і вживанням прийменників, складанням речень, поширенням і скороченням речень тощо.

6) *Розвиток зв'язного мовлення — як усного, так і писемного.* Напрямок корекції для всіх однаковий, але, в залежності від виду порушення письма, робота планується так, щоб більше уваги приділяти корекції найбільш порушених функцій.

- скласти план неважкого тексту;
- робота з деформованим текстом;
- записати кінцівку тексту за його початком.

Розділ “Зв’язок слів у реченні” передбачає проведення 15–20 занять. Перші 5–6 занять відводяться на тему: “Узгодження”. Спочатку розглядається узгодження іменника з дієсловом ($\square \longrightarrow \Delta$), потім узгодження іменника з прикметником ($\square \longrightarrow \bigcirc$), дієслова з особовими займенниками. При цьому діти спостерігають за зміною закінчень слів у зв’язку із зміною іменника і дієслова.

Учням пропонуються такі вправи:

- ◇ змінювати дієслова за родами;
- ◇ замінити 2 речення одним, використовуючи узагальнення (Дівчинка їла суп. Хлопчик їв суп. — Діти їли суп);
- ◇ “вилікувати текст”, замінюючи іменники займенниками так, щоб не було повторів;
- ◇ складати словосполучення за схемами ($\square \bigcirc$, $\square \Delta$) і вводити їх у речення;
- ◇ поширювати речення;
- ◇ встановлювати зв’язки між словами в реченні тощо.

Два-три заняття відводяться на закріплення теми, під час якого діти тренуються у підборі смислових одиниць і фраз в тексті, вчать правильно сприймати контекст і відображати його в плані, складати план тексту, переказувати і записувати його з використанням плану. В процесі роботи над планом діти навчаються визначати тему висловлювання, відділяти головні думки від вторинних, будувати свої повідомлення в логічній послідовності. При цьому велику увагу слід приділяти розвитку в дітей різних прийомів розумової обробки матеріалу: поділ матеріалу за змістом на окремі частини; виділення смислових опорних пунктів; складання плану переказу і т. д. Необхідно вчити учнів користуватися планом в своїй практичній діяльності, зокрема, відповідати за планом. Така робота проводиться протягом всього етапу.

На тему “Керування” відводиться 4–6 занять, протягом яких проходить корекція взаємозв’язку слів в конструкціях різних відмінків. Під час закріплення діти здобувають практичні навички вживання в мовленні конструкцій різних відмінків (особливо Р. в. і М. в.); складання словосполучень різних видів і включення їх в речення; виділення з речень певних мовних конструкцій; поширення тексту; роботи з дефотекстами; складання розповідних, питальних

Основні завдання I етапу.

1. *Формування повноцінних уявлень про звуки мовлення, звуковий склад слова.*

2. *Розвиток навичок аналізу і синтезу.*

3. *Корегування дефектів вимови.*

4. *Удосконалення психологічних передумов для навчання:*

— виховання стійкої уваги, навичок спостереження;

— розвиток здібностей до запам'ятовування навчальної інструкції;

— розвиток уміння переключати увагу від одного виду навчальної діяльності до другого;

— навчання самоконтролю.

5. *Формування повноцінних навчальних навичок, а саме:*

— активне осмислення навчального матеріалу;

— визначення головного в роботі і вміння планувати засоби виконання завдань;

— вміння працювати в заданому темпі;

— вміння аналізувати власну діяльність;

— застосування засвоєних знань та навичок в нових ситуаціях;

— вербалізація всієї навчальної діяльності.

6. *Розвиток пізнавальної діяльності учнів шляхом формування зв'язку між пройденим навчальним матеріалом та досвідом і уміннями дітей.*

За допомогою засобів спеціальних логопедичних прийомів відбувається усунення дефектів звуковимови і формування повноцінних фонематичних уявлень. Ця робота проходить паралельно, і корекція звуковимови проводиться з таким розрахунком, щоб до часу відпрацювання того чи іншого звука на фронтальних заняттях дефектний звук був виправлений.

На перших заняттях учні знайомляться із засобами спілкування, органами мовлення і їх роллю в процесі мовлення.

Далі йде робота за темою "Мовлення і речення". В процесі роботи учні вчаться виділяти речення з мовного потоку. Звертається неабияка увага на оформлення речень на письмі і виділення їх меж інтонаційно в усному мовленні. Для цієї мети використовуються спочатку безприймєннікові речення з 2–5 слів. У ході вивчення наступної теми "Речення і слово" учні вчаться поділяти речення на слова, складати схеми речень. Поступово, і відповідно до віку, завдання ускладнюються. Дітям пропонується складати речення за схемою і відповідною кількістю слів, поширювати і скорочувати речення, складати їх за малюнками тощо.

Робота над префіксом починається з того, що ця морфема виділяється шляхом порівняння спільнокореневих слів з різними префіксами. Порівнюються значення поданих слів, встановлюється функціональне значення префікса, виявляється відношення між значенням і формою слова. Підсумком цієї роботи є висновок про те, що префікс змінює зміст слова, отже, це також словотворча морфема. Для виконання можна запропонувати такі завдання:

✧ скласти декілька слів з префіксами (наприклад: при-, з-, від-);

✧ скласти словосполучення, вибираючи з дужок слово з відповідним префіксом (машина (доїхала, відїхала) від хати);

✧ вставити необхідні за змістом префікси (... висла темна хмара) тощо.

Обов'язково наголошується на диференціації префікса і прийменника, тому що такі помилки, як написання разом прийменника зі словами, або — окремо від слова, досить часто трапляються у дисграфіків. Для цього необхідно уточнити значення префікса і прийменника, звернути увагу на відмінність в їх написанні відносно слова (префікс — частина слова, пишеться разом зі словом; прийменник — частина мови, окреме маленьке слово, пишеться окремо від іншого слова). Доцільні такі завдання:

✧ записати речення, розкривши дужки ((за) йшов (за) товаришем);

✧ підібрати відповідний до змісту префікс чи прийменник (доплисти ... берега);

✧ ввести словосполучення такого типу в речення і т. д.

Після виконання кожного із завдань логопедом проводиться перевірка, в процесі якої учні пояснюють свої дії, спираючись на аналіз складу слова. Вони виділяють і порівнюють морфеми, встановлюють зв'язок між значенням і формою слова, аналізують речення і сполучення слів з прийменниками. Наступні заняття є підсумковими по темі "Будова слова". Мета їх — узагальнити слова, закріпити учбові дії, необхідні для повноцінного засвоєння граматичних понять про будову слова і значення морфеми, розвиток зв'язного мовлення.

Завершальні заняття II етапу присвячуються темам "Антоніми", "Синоніми", "Омоніми". Мета їх — уточнити значення термінів, показати їх роль у збагаченні та урізноманітненні української мови взагалі і особистого мовлення кожної людини. Діти усвідомлюють значення термінів:

синоніми \curvearrowright \curvearrowleft (корені різні, а зміст — подібний)

антоніми \curvearrowright \curvearrowleft (корені різні, а зміст — протилежний)

омоніми \curvearrowright \curvearrowright (корені однакові, але зміст — різний).

Учні відшукують синоніми, антоніми, омоніми у текстах, поширюють і урізноманітнюють за їх допомогою свої речення і мовлення взагалі. А робота над омонімами розвиває вміння вдивлятися в контекст і розуміти його.

- ✧ складати слова за схемою;
- ✧ підібрати відповідну схему (серед запропонованих) до почутого слова;
- ✧ скласти звукову доріжку (наприклад: *шк \ o / л \ а /*). І, звичайно, робота над словом проходить не відокремлено, а слова вводяться в словосполучення, речення.

Наступним кроком є робота над розвитком складового аналізу і синтезу. При формуванні складового аналізу з опорою на допоміжні засоби пропонується, наприклад, відстукати слово по частинах (складах), назвати ці склади і порахувати їх кількість. В процесі розвитку складового аналізу в мовному плані робиться акцент на вміння виділяти голосні звуки в слові, ділити слова на склади (в слові стільки складів, скільки в ньому голосних звуків).

Доцільним на цьому етапі будуть такі завдання:

- ✧ поділити слова на склади і визначити їх кількість;
- ✧ розкласти запропоновані малюнки на купки відповідно до кількості складів у їх назвах;
- ✧ скласти слова з 1, 2, 3 складів;
- ✧ скласти слова за першим складом;
- ✧ додати склад і утворити нове слово (наприклад, ма — ... — на);
- ✧ переставити слова, щоб утворилось нове слово (наприклад, ва, со — сова).

Звертається особлива увага і на наголос. Діти вчаться виділяти в слові наголошений склад і відповідно до цього подані вище вправи урізноманітнюються.

Тема “Диференціація твердих і м’яких приголосних” передбачає навчити дітей-логопатів розрізняти тверді і м’які приголосні на слух і відповідно позначати м’якість приголосних на письмі. Диференціація їх проходить шляхом співставлення артикуляції парних твердих і м’яких приголосних в складах, словах. На звукових схемах м’які приголосні позначаємо двома зеленими рисками. Практика свідчить, що вивчення цієї теми є дуже важливим, тому що переважна кількість дітей-логопатів недостатньо відрізняє м’які приголосні на слух і тому не позначає, або позначає невірно, їх м’якість на письмі. Для позначення м’якості приголосних на письмі використовуються букви, які позначають голосні II ряду — я, ю, є, і, а також буква ь (м’який знак). Функція кожної букви в цьому випадку розглядається окремо і знову звертається увага на співвідношення звуків і букв (коли в слові є м’який знак, то звуків буде менше, ніж букв).

Пропонується виконувати такі вправи:

- ✧ написати склади з парними твердими і м’якими приголосними (на — ня, лу — лю, ме — ме і ін.);

- ✧ вставити в слово потрібну букву (наприклад: у чи ю, або а чи я);
- ✧ записати слова в 2 колонки: з твердим приголосним — в першу, а з м’яким приголосним — в другу.

Після вивчення кожної букви, що позначає м’якість приголосних на письмі, рекомендується давати невеличкі диктанти для закріплення і перевірки вивченого. У разі необхідності потрібно звертати увагу на те, що на початку слова і складу букви я, ю, є позначають два звуки. А буква і — завжди позначає два звуки. Доцільно провести і окреме заняття з метою диференціації значення букв я, ю, є в залежності від місця в слові. І знову необхідно звертати увагу на співвідношення звуків і букв у словах. Дуже ефективним і цікавим для учнів є завдання: записати слово буквами різних кольорів, які відповідають кольору звуків на звукових схемах (наприклад, *малю*). В цю ж тему включають і заняття з диференціації ьо — йо, ь — і.

І лише потім переходимо до вивчення теми “Диференціація приголосних”. Спочатку розглядається диференціація за дзвінкістю і глухістю, уточнюється різниця у вимові парних дзвінких і глухих приголосних, а саме, в положенні голосових зв’язок. На одному занятті розглядається одна пара звуків. Можна застосувати такі види робіт: підняти картку □, якщо чуєш в слові дзвінкий приголосний звук, і картку ◻, якщо глухий;

- розкласти малюнки на 2 купки, відповідно до наявності звуків у їх назвах;
- вставити у слова звук, а на письмі — букву, що відповідає позначці (<ело, —има) тощо.

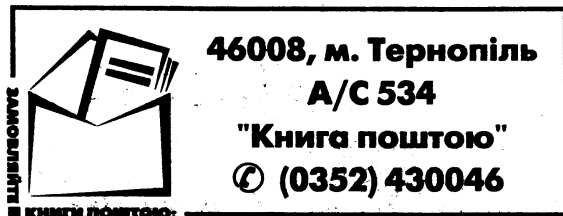
У разі необхідності проводиться робота з диференціації приголосних звуків за місцем творення і за способом творення.

Ось такі основні теми I етапу. Звичайно, зміст, методи і прийоми логопедичної роботи можна підбирати відповідно до діагнозу, особливостей і можливостей кожної групи. Після завершення I етапу логопедичних занять учні уточнюють і закріплюють правильну вимову звуків, оволодівають навичками звукового аналізу і синтезу.

Учні із загальним недорозвитком мовлення переходять на II етап, на відміну від учнів, що мали лише фонетико-фонематичний недорозвиток і протягом цього етапу усунули недоліки писемного і усного мовлення.

2. МЕТОДИКА ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ НА II ЕТАПІ КОРЕКЦІЇ

Закріплення звукової сторони мовлення і усвідомлене виділення звукового складу слова створює позитивні умови для подальшого вдосконалення

Навчальне видання

Галина Степанівна Барищук

УСУНЕННЯ ВАД ПИСЬМА
1-4 класи

Головний редактор *Б.Є. Будний*
Художник *В.А. Басалига*
Технічний редактор *І.О. Козуб*
Комп'ютерна верстка *Н.Б. Козуб*

Підписано до друку 09.12.2002. Формат 60×84/16. Папір друкарський.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 2,33. Умовн. фарбо-відб. 2,33.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво №24637417 від 13.11.97
46008, м.Тернопіль, вул. Танцюрова, 14. А/с 534.
тел./факс (0352) 43-00-46; 25-18-09; 25-37-53
E-mail: publishing@budny.te.ua
www.bohdan-books.com

Г.С. Барищук

УСУНЕННЯ ВАД ПИСЬМА

1-4 КЛАСИ

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН
2003

Додаток №3

Диктант

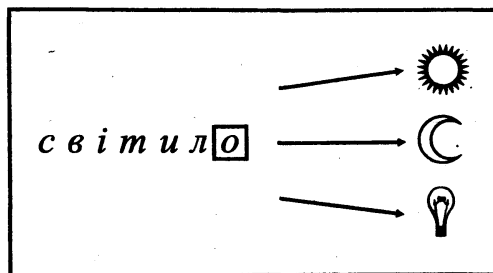
Жулька

Наше подруччя охороняла воля
 та добра собака Жулька.
 вона любила грати з дітьми.
 Але раптом у обійми захворіли
 ланки. Вона весь час лежала
 у дібні. Здався всім забути цю
 забуту і каремі про неї дядько і
 йому було дуже соречно; вно
 думало що мій кіт; вона
 вилізла.

В цій роботі проаналізуємо
 елементи різних видів
 дисграфії.

ЗМІСТ

Вступ	4
I. Методика виявлення порушень писемного мовлення	8
II. Специфіка і основні напрямки корекційної роботи з дітьми-дисграфіками	14
III. Зміст і прийоми корекційної роботи у ході виправлення порушень писемного мовлення	17
1. Методика логопедичної роботи на I етапі корекції	17
2. Методика логопедичної роботи на II етапі корекції	21
3. Методика логопедичної роботи на III етапі корекції	24
Конспекти занять	27

Ввести ці словосполучення в речення і записати їх.

III. Підсумок.

Як узгоджуються між собою □ і Δ?

ки, тому що слуховий аналізатор випереджає у розвитку мовноруховий, відчувачи гальмівний вплив останнього.

У подальшому слуховий аналізатор звільняється від цього впливу, стимулюючи пізніше розвиток і вдосконалення артикуляційних навичок. Таким чином, формування досконалого звукового мовлення залежить від ступеня сформованості фонетичного і кінестетичного сприймання та їх взаємодії в мовленнєвій практиці. На це вказує М.С. Вапуленко, підкреслюючи, що саме достатньо розвинений фонематичний слух та вміння досконало володіти своїм мовленнєвим апаратом є найважливішою передумовою успішного формування орфоепічних та орфографічних навичок у молодших школярів.

Численні дослідження психолінгвістів і методистів (Р.М. Боскис, О.М. Гопіченко, Р.С. Левіна, Н.О. Нікашина, С.Ф. Соботович, М.А. Савченко) показали, що недорозвиненість не тільки мовнорухового аналізатора, а й фонематичного слуху може спричинювати вади звуковимови і надалі негативно впливати на розвиток мовлення в цілому, і писемного зокрема.

У 1-х класах загальноосвітніх шкіл є категорія учнів, яка вже на перших етапах навчання відчуває значні труднощі у засвоєнні читання і письма. Як правило, у таких дітей під час детального обстеження проявляються вади звуковимови і фонематичного слуху.

Недорозвиненість фонетико-фонематичного усного мовлення призводить надалі до специфічної несформованості процесів писемного мовлення. За сучасними уявленнями логопедії для дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком характерні порушення вимови та сприйняття мови. Істотною ознакою цього є незавершеність процесу формування сприйняття вимови та відтворення звуків, що відрізняються тонкими артикуляційними чи акустичними ознаками (шиплячі та свистячі, дзвінки та глухі, тверді та м'які).

У дітей-логопатів цієї категорії відмічається несформованість багатьох психічних функцій: зорового аналізу і синтезу; просторових уявлень; слухової і мовної диференціації звуків мовлення; порушення уваги, пам'яті, емоційно-вольової сфери. Це призводить в свою чергу до порушень окремих операцій письма і писемного мовлення взагалі. Тому на цьому зупинимось детальніше.

Писемне мовлення, на відміну від усного, формується лише в умовах цілеспрямованого навчання, тобто механізми писемного мовлення закладаються в період навчання грамоти і вдосконалюються у ході подальшого навчання.

Оволодіння грамотою — це складна розумова діяльність, яка потребує певного ступеня зрілості багатьох психічних функцій дитини. Письмо — складна форма мовленнєвої діяльності, багаторівневий процес, в якому приймають

ня; розвивати навички змінювання словосполучень; розвивати зв'язне мовлення, збагачувати словниковий запас.

Обладнання: сигнальні картки (□, Δ, ○), сюжетні малюнки, індивідуальні картки.

Хід уроку

I. Оргмомент.

Слуховий диктант.

Логопед називає слова — різні частини мови, діти піднімають відповідну сигнальну картку.

□ — іменник (слово — назва предмета).

○ — дієслово (слово — назва дії).

Δ — прикметник (слово — назва ознаки).

II. Основна частина.

1. — Чи зв'язані між собою слова в реченні?

Складіть прості речення за малюнком і схемою □ —. (Школярка пише. Хлопчик малює. Дівчинка співає тощо).

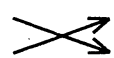
— Які слова ви використовували в своїх реченнях? Які це частини мови?

— Чи зв'язані вони між собою? Як?

Яке з цих слів головне? Яке запитання між ними поставите?

Отже, тема заняття — словосполучення виду □ — Δ, тобто іменник з дієсловом. Ми будемо розглядати, як пов'язані ці слова між собою в різних випадках.

2. Складіть словосполучення:

Дощ ідуть Дощі іде

— Чому саме так буде правильно?

— В якому числі стоїть слово-предмет (іменник) □? А в якому — слово-дія (дієслово) Δ? Отже, коли □ — в однині, то відповідно і Δ теж потрібно вживати в однині.

3. Гра "Назви в множині".

Логопед називає словосполучення, де □ і Δ в однині, а діти змінюють так, щоб □ і Δ були в множині і навпаки.

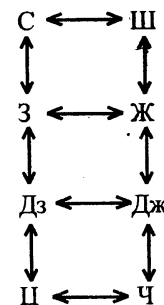
Туман стелиться, вітер дме, сніг тане, вода біжить, дерево росте.

Школярі ідуть, листочки ростуть, жаби квакають.

навчання грамоти, які без спеціальної допомоги в II-му півріччі можуть поповнити цей контингент дисграфіків.

У письмових роботах цих школярів зафіксовано помилки на змішування і заміну букв, що позначають приголосні звуки, причому найбільша кількість помилок припадає на заміну одних літер іншими — тими, що позначають звуки, схожі за звучанням або артикуляцією (свистячі та шиплячі, дзвінкі та глухі, тверді та м'які). Наприклад: "зеленісають" (зеленішають), "квоцки" (квочки), "дружба" (дружба), "ляблукко" (яблуко), "пігти" (бігти) тощо.

Звуки, які найчастіше змішуються в графічному зображенні, подано у схемі:

Заміну букв слід розглядати як типовий, характерний і стійкий прояв порушень письма, зв'язаний з недостатньою сформованістю фонематичного сприймання. Це підтверджується і результатами масового обстеження письма молодших школярів (Н.А. Нікашина, А.С. Винокур, Р.А. Аязбекова), яке засвідчило, що в більшості випадків наявність у письмових роботах учнів специфічних помилок вказує на їхнє відставання в мовленнєвому розвитку.

Для деяких виявлених учнів-дисграфіків корекція вад письма може бути проведена в класі самим учителем-класоводом після відповідної консультації логопеда. Решта учнів потребує безпосередньо логопедичної допомоги у спеціальних логопедичних групах для дітей-дисграфіків, заняття з якими проводитимуться за спеціальним планом роботи.

І саме тому, мотиваційною основою роботи було дослідження передумов виникнення та способів усунення вад писемного мовлення в учнів молодших класів загальноосвітніх шкіл. А також — доведення необхідності, доцільності і важливості логопедичної роботи щодо корекції та усунення цих вад.

Лев лежить біля левенят (і т. д.).

— Запишіть речення, яке сподобалось. Випишіть корінь в спільнокореневих словах.

IV. Підсумок.

1. Яку частину слова ми вивчили?

Які слова спільнокореневі?

Які завдання виконували? Для чого?

2. Перевірка зошитів і оцінювання роботи дітей на занятті.

Тема. ПОЗНАЧЕННЯ БУКВОЮ Я М'ЯКОСТІ ПРИГОЛОСНИХ НА ПИСЬМІ

Мета: уточнити знання про те, що букви на позначення голосних II ряду служать для позначення м'якості на письмі; удосконалювати навички розрізнення твердих і м'яких приголосних звуків; корегувати фонематичний слух; збагачувати словниковий запас.

Обладнання: планшети для звукових схем, предметні малюнки, перфокарти, індивідуальні картки.

I. Оргмомент.

II. Основна частина.

1. — Відберіть серед малюнків ті, назви яких містять м'який приголосний (*літак, людина, м'яч, буряк* і ін.).

2. Відкладіть малюнки, в назвах яких є буква Я.

3. Який м'який приголосний ви чуєте в цих словах перед Я?

4. Який звук їх пом'якшує?

5. Якою буквою їх позначають? (Буквою Я).

III. Повідомлення теми.

— Отже, сьогодні ми говоримо про букву Я, яка на письмі вказує на м'якість попереднього приголосного.

— Гра "Впіймай м'який звук".

Учні плескають у долоні, почувши слово з м'яким звуком, називають його і ту букву, яка буде вказувати на м'якість приголосних на письмі.

(*Міст, мило, парасоля, дятел, дах*).

— Гра "Добери пару".

Логопед називає склад з твердим приголосним, а учень — такий самий склад з м'яким приголосним.

Са — ся, да — дя, та — тя і т. д.

— Диктант складів.

Схема аналізу робіт учнів з порушенням письма (дисграфією)

Помилки, зумовлені акустико-артикуляційною схожістю звуків

Заміна дзвінких приголосних на глухі та навпаки	Заміна свистячих приголосних на шиплячі та навпаки. Заміна африкатів їх складовими частинами	Заміна сонорів (л, р)	Заміна м'яких приголосних на тверді та навпаки	Заміна наголошених голосних на інші; Йотованих на ль
Д <i>лежбе</i>	Ж Ч <i>стежече</i>	—	—	о и а <i>продялося</i>
Щ Б Н <i>шепеталя</i>				
Д <i>жол</i>	Ш <i>тише</i>	—	Я <i>роботиці</i>	А <i>ствя</i>
П Я <i>журядок</i>				

Помилки, зумовлені порушенням фонематичного аналізу та синтезу

Пропуски літер і складів	Перестановка літер і складів, зайві літери, склади	Окреме написання частин слів	Написання разом слів або їх частин	Відсутнє позначання кінця речення та його початку
Л О І А <i>лля, продялося</i>	—	—	—	—
Є С <i>внів, розпала</i>	тече ляців <i>не чебе, лялв</i>	пц ь <i>Млобі і дубі</i>	—	Часто починає нове речення з малої літери, але крапку в кінці речення ставить

6. Коментоване письмо.

Від добра добра не шукають.

Тень, тень — аби збути день.

— Які букви слід писати?

— Пояснити зміст приказок.

7. Диференціація звуків [б] — [д] в спонтанній мові.

Я читаю текст, а ви запам'ятовуйте слова з відповідними буквами (звуками).

МИСЛИВЕЦЬ

Борис Дмитрович бродив по болоті. Він побачив білу лебідку з пташенятами. Лебідка вела діток до води.

— Запишіть слова, які запам'ятали.

VI. Підсумок заняття.

1) Чи однаково вимовляємо звуки [б], [д]?

У чому різниця?

2) На що схожі букви “бе” і “де”? Куди дивляться їх “хвостики”?

3) Оцінювання робіт учнів.

Розгадування кросвордів з цими буквами.

КОНСПЕКТИ ЗАНЯТЬ (II етап)**Тема. КОРИНЬ СЛОВА**

Мета: уточнити поняття про корінь слова, спільнокореневі слова; вчити виділяти корінь в словах і підбирати спільнокореневі слова; збагачувати словниковий запас; розвивати увагу, мислення, корегувати ці процеси.

Обладнання: “дерево слів”, фішки, індивідуальні картки, сюжетні малюнки, картки із словами для гри.

Хід заняття**I. Оргмомент.**

Що це? (Дерево). На дереві ростуть листочки. А яка головна частина дерева? (Корінь). Сьогодні ми будемо говорити про корінь, але в словах.

II. Повідомлення і запис теми.

Корінь слова — .

III. Основна частина.

1. У дуба є корінь, з кореня виросте стовбур з листочками. А зі слова дуб (кореня) ростуть нові слова.

3. Помилки на рівні речення і словосполучення.

а) Відсутність позначення меж речень, або довільне їх позначення.

Це пояснюється тим, що увага дитини-дисграфіка не може продуктивно розподілятися між багатьма завданнями письма: графічним, логічним, фонематичним і т. д. Має значення і несформованість вміння сприймати інтонаційне оформлення фраз і співвідносити його з основними правилами пунктуації.

б) Неузгодженість членів речення в роді, числі та відмінку (гратися лялькам). Звуження об'єму пам'яті у дітей-дисграфіків призводить до помилок узгодження і керування під час операції складання повідомлень зі слів.

в) Труднощі у вживанні прийменників — опускання їх або заміна.

Отже, огляд помилок у письмі учнів показує, що дисграфія є одним із виявлень системного порушення мовлення, що охоплює всі сторони мовного розвитку дитини, а також стан ряду її немовленневих функцій, що утруднює засвоєння мовленневих знань і вмінь не тільки в початковій школі, але й на наступних ступенях навчання.

Помилки на рівні букви і складу свідчать про наявність у дитини фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення, а на рівні слова і речення — про загальний недорозвиток мовлення. Але остаточний діагноз можливо поставити лише після поглибленого вивчення дитини.

Діти, роботи яких були відібрані логопедом у ході первинного обстеження, підлягають поглибленому логопедичному обстеженню, яке включає в себе такі компоненти:

1. Збір загального анамнезу (інформація про вагітність матері, хід пологів, дані психомоторного розвитку дитини в немовлячому віці, перенесені захворювання).

2. Збір мовного аналізу.

Дослідники Ж. Ажурлагерра, Н. Гранжон, І. М. Садовнікова вважають, що дислексія і дисграфія ґрунтуються на сукупності дисфункцій: недостатньої сформованості мови, ручного вміння, почуття (мови) ритму тощо. Тому важливим моментом обстеження є:

3. Збір даних про стан слуху, зору, загальної артикуляційної моторики, особливостей пізнавальної діяльності і особистості дитини.

4. Обстеження усного мовлення.

5. Стан граматичної будови мови.

6. Вимова.

7. Обстеження стану звукового аналізу та фонематичного сприймання.

8. Стан читання.

вишневе желе
шостий журавель
жовта шапка

— Введення їх у речення.

7. Робота зі словами-паронімами. Введення їх у фрази (усно).

Життя — шиття, тушити — тужити.

IV. Підсумок заняття.

Тема. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ [Б] — [Д]

Мета: розвивати зорове сприйняття; формувати чіткий образ кожної букви і зв'язувати його із знайомими образами-предметами; корегувати зорову і рухову пам'ять; розвивати увагу, пам'ять, словниковий запас.

Обладнання: дзеркала, мотузки, картки з написаними буквами, образи букв, картки з завданнями, предметні малюнки, картини зі словами-паронімами.

Хід заняття

I. Оргмомент.

Прочитати запис на дошці. Які букви в словах заблукали?

Добра фея допомогла Попелюшці потрапити на дал. **Женя бав драгу блокнот.**

II. Повідомлення теми заняття.

1) Буква Де — неначе дім,

Величезний дах на нім.

2) Йшов баранчик з нами в ліс,

На рогах травичку ніс.

Ми вивчаєм букву "Бе",

Й він за нами: "Бе-бе-бе"!

Сьогодні ми розглядатимемо саме ці дві букви і звуки [б] і [д], які позначаються цими буквами на письмі. Ми вчитимось розрізняти їх на слух і на письмі.

III. Робота над буквою "бе" і відповідним звуком [б].

1) Вимовити перед дзеркалом [б].

Артикуляція цього звука [б].

2) Утворення образу букви:

— з яких елементів складається буква "бе"?

— дзеркальне письмо (с — о);

— пропуски елементів з'єднання букв (ау — а, ил — и).

Такими є основні види дисграфій. Але, виходячи з практики, можна сказати, що дисграфія одного виду в чистому вигляді зустрічається дуже рідко. В основному порушення письма однієї дитини мають ознаки декількох видів дисграфій. І тому на практиці виділяють такі **види дисграфії і дислексії**.

1) *Порушення письма і читання*, обумовлене фонетико-фонематичним недорозвитком. Воно може мати ознаки акустико-артикуляторної, акустичної дисграфії та дисграфії на основі порушення мовного аналізу і синтезу;

2) *Порушення письма і читання*, обумовлене нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення. Воно може поєднувати ознаки дисграфії, що були в 1-му випадку, і ще аграматичної дисграфії.

Оптична дисграфія іноді зустрічається в чистому вигляді, або її елементи можуть бути в будь-якому виді порушення писемного мовлення.

Отже, у дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком виявляється недорозвиток звукової сторони мовлення, недостатня сформованість фонетичних процесів і звуковимови, що перешкоджають своєчасному формуванню передумов до спонтанного оволодіння практичними навичками аналізу і синтезу звукового складу слова. А загальний недорозвиток мовлення — це системний дефект, при якому розглянуті вище наслідки несформованості звукової сторони мовлення ускладнюються наслідками недостатнього розвитку лексико-граматичної будови.

Відповідно до цієї класифікації і комплектуються логопедичні групи для корекційної роботи з дітьми-дисграфіками.

і окличних речень. В плані роботи над текстом опрацьовується зашифрований текст (речення в тексті не закінчені); складаються оповідання за даними словосполученнями різного виду, за питаннями та планом.

Третім етапом завершується система корекційної роботи із виправлення недоліків писемного мовлення.

Але я ще хочу описати логопедичну роботу з подолання оптичної дисграфії.

В практиці оптична дисграфія зустрічається як самостійне порушення, але найчастіше — в поєднанні з іншими видами дисграфій.

Корекційна робота із подолання оптичної дисграфії має свої специфічні напрямки:

1. Формування зорового сприймання та впізнавання кольору, форми і розміру.

Здійснюється шляхом виконання різних завдань на впізнавання букви з ряду інших; уточнення уявлень дітей про форму, колір і величину шляхом підбору фігур певного кольору, форми та величини серед інших.

2. Розширення об'єму і уточнення зорової пам'яті.

3. Формування просторових уявлень, що включають орієнтацію у власному тілі і в навколишньому середовищі. Особлива увага звертається на уточнення просторового розташування фігур і букв.

4. Розвиток зорового аналізу й синтезу в процесі визначення подібного і різного між схожими графічними зображеннями та буквами.

Паралельно проводиться робота над мовним позначенням цих просторових відношень, над розумінням і вживанням применникових конструкцій, прислівників. Для кращого засвоєння букв, що змішуються, вони співвідносяться із подібними предметами, а диференціюються в такій послідовності: диференціація окремих букв, букв у складах, словах, реченнях, тексті. Порівняння букв проводиться з максимальним використанням різних аналізаторів.

Такого роду узагальнення можливо здійснити лише при певній організації процесу навчання. Тому протягом усього періоду занять корекційні вправи необхідно проводити у формі завдань, виконання яких потребує від дітей активної розумової діяльності.

Також в процесі логопедичних занять необхідно враховувати особливості діяльності дітей кожної групи, їх мовлення, пам'яті та уваги. Конкретно це може виражатися в пред'явленні їм однієї і тієї ж інформації в різній формі. Такий підхід стосується не тільки окремих слів і речень, але й самого пізнавального завдання.

Необхідно добиватися того, щоб дитина зрозуміла, навіщо вона виконує те чи інше завдання, тобто вчити виділяти навчальну мету. Це досягається, насамперед, за рахунок постійних запитань: "Чого ви сьогодні навчилися на занятті?", "Навіщо потрібно виконувати цю вправу?" Крім того, логопед здійснює різні види перевірки виконання завдань.

Для успішного усунення порушень мовлення, як усного, так і писемного, необхідна єдина система корекційного впливу. Н.О. Нікашина, Л.Ф. Спірова, Р.І. Шуйфер, І.Н. Садовнікова, А.В. Ястребова, Л.М. Єфіменкова та інші в своїх працях, присвячених проблемі подолання патології писемного мовлення у дітей, підкреслюють, що усунення недоліків усного мовлення, читання і письма повинно здійснюватися комплексно. Саме таку роботу проводить логопед на шкільних логопедичних пунктах.

Основні напрямки корекційної роботи.

1) *Робота над звуковимовою.* Насамперед необхідно усунути всі недоліки у вимові фонем. У дітей, звуковимова яких збережена, слід відпрацьовувати більш чітку артикуляцію, щоб працював мовноруховий аналізатор.

2) *Розвиток фонематичного сприймання.* Диференціація опозиційних звуків і складів проводиться не тільки на слух, але й закріплюється в писемному мовленні. Формування фонематичного сприймання проводиться з обов'язковою участю мовнорухового аналізатора.

3) *Розвиток навичок звукового аналізу і синтезу.* Робота з розвитку фонематичного сприймання переходить в роботу з розвитку навичок звукового аналізу. Остання проводиться завжди на матеріалі звуків, які вимовляються правильно.

4) *Збагачення словникового запасу і розвиток практичного вміння користуватися ним.* Практично цей напрямок здійснюється шляхом навчання дітей різним способам творення слів. Протягом усіх занять розширюється, уточнюється, закріплюється словниковий запас дітей. Головна мета — поєднувати

усного і писемного мовлення. Формування морфологічних уявлень складає найважливіший елемент цього процесу. Саме на цій основі розв'язуються найбільш суттєві завдання даного етапу роботи.

- 1) Уточнення значень знайомих слів і збагачення словника шляхом:
 - а) накопичення нових слів з різних частин мови;
 - б) вміння користуватися навичками словотворення за допомогою афіксів.
- 2) Розвиток і вдосконалення граматичної будови мовлення.
- 3) Навчання активно використовувати в мовленні синоніми, антоніми тощо.

Засвоєння дітьми різних способів словотворення складає найважливіший елемент роботи на II етапі корекційного навчання у ході подолання вад писемного мовлення. Цьому етапу надається велике значення, адже саме тут здійснюється сприймання і розрізнення значимих частин слова.

В учнів формується спостережливість, здатність співставляти слова за їх будовою, виділяти і порівнювати різні елементи в декількох словах. Якщо у окремих учнів протягом I етапу корекційної роботи не вдалося поставити, закріпити та віддиференціювати звуки, то під час планування занять з цими дітьми, поряд з роботою на загальну тему, слід пропонувати спеціальні завдання із формування фонематичних процесів та уявлень про звуко-складовий склад слова.

Ознайомлення з темою “Будова слова” розпочинається з кореня — головної смислової частини слова. На логопедичних заняттях учні уточнюють свої знання про корінь слова, вчать виділяти корінь і визначати його смислове значення. В процесі роботи школярі вчать підбирати споріднені слова за змістом з ряду однокореневих слів (наприклад: вода, водити, підводний); вдосконалюють вміння підбирати спільнокореневі слова за заданим коренем і уточнюють їх значення; відшуковують спільнокореневі слова в тексті; вводять їх в речення.

Наступна тема — “Суфікс”.

На логопедичних заняттях діти вивчають творення слів за допомогою суфікса. А також уточнюють поняття про суфікс і усвідомлюють роль суфікса у творенні слів з новим значенням або новим відтінком у значенні. Учні вчать визначати суфікси в словах і, що найголовніше, утворювати слова з новим значенням, зі зменшувальним і пестливим відтінком у значенні за допомогою відповідних суфіксів. Суфіксальним способом учні утворюють слова — відтінки кольорів; слова — назви професій людей тощо. Утворені слова вводяться в речення і словосполучення з метою уточнення їх значень, адже значення слів пізнається, головним чином, у контексті. Здійснення цієї роботи тісно пов'язане з розвитком у дітей усного і писемного зв'язного мовлення.

Наступна велика тема — “Звукоряд слова”. Робота над нею починається з визначення місця певного звука в слові. Найлегше визначаються наголошені голосні на початку слова (учень). Далі діти вчать визначати послідовність звуків в ряду голосних (ау), потім в ряду — складі (он, ап).

У подальшому логопед допомагає дітям навчитися виділяти перший звук, останній звук у тризвуковому слові. На наступних заняттях діти шукають заданий звук у словах, визначають місце певного звука. Ця робота проводиться з опорою на графічні схеми (□□, □□□) і з використанням фішок. А коли формування фонетичного аналізу і синтезу переводиться, хоча б частково, у мовний план, проводиться робота над визначенням кількості і послідовності звуків у слові, починаючи з тризвукових слів. В цей період доцільно давати дітям такі завдання:

- ◆ “розсипати” слово на звуки;
- ◆ “зібрати” слово із звуків — “Утвори слово”;
- ◆ полічити кількість звуків у словах;
- ◆ відібрати серед малюнків ті, назви яких мають задану кількість звуків;
- ◆ наростити слово;
- ◆ знайти спільний звук у словах;
- ◆ скласти ланцюжок із слів — гра “Телефон” (наприклад, лак — коло — осел і т. д.).

В наступній темі робота над звуками продовжується, але звертається увага на тип звука — голосний він чи приголосний. Спочатку працюємо над голосними звуками, при цьому уточнюється їх артикуляція і визначаються особливості вимови (вимовляємо вільно, можна співати). Насамперед іде робота над голосними I ряду: а, о, у, е, и.

Діти вчать виділяти голосні звуки в слові, знаходити їх місце. У разі необхідності проводиться диференціація голосних о — у, а — о, е — и і т. д.

Вводиться поняття збігу голосних у словах. На звуковій схемі голосні позначаємо кружечком.

Робота над приголосними дещо схожа. Уточнюються особливості вимови приголосних (повітря проходить через перешкоди). Спочатку опрацьовуються тверді приголосні, які на звуковій схемі позначаються однією рисою. Дається поняття збігу приголосних в словах. Наступна робота — зі словами з 3, 4, 5 звуків різних конструкцій — де голосні і приголосні чергуються, або де є збіги. Обов'язково вказується на співвідношення кількості звуків та букв у словах. Виконуються завдання типу:

- ◆ скласти схему слова;
- ◆ відібрати малюнки, назви яких відповідають певній схемі;